

TRISCJ VÙOI A GIVIANO

ELINA ZANIER FALESCHINI

Las femenos tristos a Giviano 'es ero trèi u quatri. La lùor ghengo 'e devo tál vùali: pas grant, svogladuro, andado. Nùo, fruz, 'j vèvin pôro di lùor. Si no rivavin a tajá la cuardo quant ch'j las incontravin, 'j sci segnàvin, pènsant cu nomo lu Signùor al podevo vuardànu da lùor. Lu segno de crùosc' 'a las fasèvo lá su dütos las fùrios. 'Es nu corèvo devòr, e... guai! s'es nu brincavo.

J mi riguardi cu jo, uno di, j rivavi ju tal viâl di Cjâmperos, 'e uno di chês (j no su fâsc' lu non) 'e rivavo-sù da Plân des Clâs. Vedjàlo e segnami 'a fò-dut-un.

Nòmo grazie 'ci mio sghirez (jo, in ché vólto, j corevi como un cjavriól) j rivai 'a salvâmi. Lu viâl, j savios, al è plen di mujars e di clapadorios; j no su disc' ce sclops e ce sgrifignados. Da vedio las stelos, veh! 'E no rivà 'a cjàpâmi. Ma, jò, par mìosc' e mìosc', j scugnì tegnimi lontano da lio.

In ché vólto, jù pe' vilo, 'ei discèvo cu lu «cupuc'» 'e lu vevo Malólo, uno fiminuto che stevo da pè dal paisc'. 'E ero pleto. Lu so barbuc 'ai tocjavo quâsci lu nâs. La só panzo 'e sci sbassavo e alciavo como un fól. 'A no'nd 'ero un dint tar ché biado bocjo 'e cuissà da tancj agn! Lio 'e savevo vito e meràcoi di duej tal paisc'! A no passavo uno moscjo cencio cu lio 'e no lu vès savút; un gjat cencio che no lu ves vidùt. 'Ero fio di un priadi 'e iu, vecjus 'ei contavo cu propi lu priadi 'al vèvo passât lu «cupuc'» a só mârî; Catarinâc'. Malólo daperavo lu «cupuc'» cun so fradi, di nòn Piari, mà canuscìut pì ben cul soronon di Fumet.

Lui 'a nol ero fì dal priadi. Fumet al ero un bièl om; svelt, àtent, inteligjent; un grum gjèstri e ingegnuos. Dut levo, tar chês mans! Al fascevo pegnos, rastjei e mulignêi ch'ej levo uno cano; gèos, gèrclos e gèis liziors e bjèi tancu pinèi. Mahl... Diu! Ce om barbeuos! ce turtic'! Cun lui 'a sci scuignivo stâ atenz'a ce cu sci discevo; misurà las peràvolos 'e cèri di no scantinâlu. 'Es ero ticios! su quâlchi viac! Cèncio volio, 'a sci urtavo quâchi cantin. Lui al scatàvo como uno sciusto. 'E, aloro, lu so barbuc' al levo su e jù, ca e là como lu giòc dal ping-pong. 'A sameavo ch'al vès avút lu elètric, 'e lui, Fumet al saltavo como un giupèt. Par ch'el ej lu vevo batiât encj cul sorònom di Sgrip. Jò i volarès chi lu vèssis pudùt vedio, invezò, cun ce gracio e ce muino ch'al vèvo cu las fiminuciatos ch'ej tegnevo mit 'e ch'ej devo lac'. Iu sio trèi fìs 'e noj perdonavo chej vizis fùr di puest.

Malólo, cu da puemo 'e vevo da èsi stado uno stelo, 'e vèvo trèi fìs.

Un di ch'ej, Min, bieliscim, al ero cùet di uno puemo dal paisc'. Lu pâri di chê, contrâri, invezo, uno not, tal scûr, 'a j dè un tâl frac di legnados da rompi lu fil de scheno. Diu, Diu! Ce omenât! Ce colpo, vèvel Min, se àl ero fî di Malôlo?!

Quânt chi eri piciulo, jù pal paisc', 'ei contavo cu un pûem, stât in filo, 'al tornà a cjâso plen di peduoi. La mâri, dopo violos provados dutos e di bant, uno not, stufo, 'e impià un fogolon sot uno cjalderio pleno di âgo, in te cjaveno. Con' cu la âgo 'e fo bullint, 'e ficjà denti la cjamescio 'e cun tun stocat 'e comencià 'a fracâlo-jù e a mescedâlo. Jèsul Signour!!! Sù pei vèris dal bàlcon e vedè uno anemato cui cjavèi jù pè mûso, che sgrifignavo iu veris e che vuicavo como un cjan rabiuos. E ogni viac' cu lio e fracavo-denti la cjamescio 'e sintivo un begnèrli ch'a nol vevo nuio di cristian. Biado femeno! 'E vèvo ^{tant} pôro ch'aj trimavo fin la naturo. Slantanant iu vùoi dal balcon e cirint di no scoltâ, 'e pocâ-jù la cjamescio fin tal cûl de geto. Mah! In chêl, un grant ton! 'E j zinzinâr iu veris; al scivilà lu vint; la quarto 'e sci spalancà e te cjaveno, 'a entrà uno robato nêro che sameavo un corvatât.

Che biado 'e no podè pin! 'E lascià colâ dut ce che vevo in man; 'e corè-sù in cjâso e po' tal ict, vistâdo, e, sot las cuvieros, 'e trimavo tancu che ves avût la fiôro a 40°, tâl indeman, te cjamescio, 'a no'nd'ero peduoi!

Simpi jù e vilo, 'ei contavo un segont càsc' di peduoi. Lu puem, invezo di diel 'e mâri, 'a lu discè 'e só puemo. Al disbatonà la cjamescio 'e 'a jèj mostrà.

– Chesto pò, no me spietavi - 'e discè chê.

– Spieto 'a mi: vedarâs cumò!

Con cu ben 'a fo not, 'e perecjâ un biel borastâi. 'E ispirà lu pi grant peduâli su la ponto di uno guscêlo e lu tegnè a brustulî. Lui al creciavo como las cjastignos. Las sôs mans 'es ero rôssos como las bòros e la mûso 'ej sbravavo. Dut-in-t-un-culp 'e sintì un gran desio.

'Erei cjadènaz tirâz jù pé vilo, u ce dal gjaul vignivo jù pes scjâlos?! La pôro 'e fo tanto che molà guscêlo e peduâli. 'E colâ dal brèdol e dè pierdè iu sentimenz. Quant che tornà in sè, lu borastai al ero studât. 'A no sci sintivo animo vivo. 'A no sci movevo fueo. Tâl indeman, biel devan dâ, al rivà lu puem, content e beat. 'A nol vevo pi peduoi.

La pì frescjo 'e je chesto: a Giviano, uno not, a sec, 'e càpito la fiôro a uno frututo. Iu sio 'e j sci ingòscio.

– Ce àe da vîo? - 'e j sci disc' - E no à mangiât nuio in contrari!

Vio pe not la fiôro 'e j va su. Iu braciûz e las gjambutos 'es pendolo como pelandos. 'E clamò lu mèdi. Chel al ven. 'A la visito. 'A j dà las cuîntros, al vâ. 'Al à tancj malâz! Cencio pièrdi timp 'e j dan las midiscinos 'e, cul còr in màn, 'e j spièto. Dibânt: la fiôro 'e no jè-jù.

– Ce ae da vîo? 'e j sci damàndo.

– Ce vîno da fâ?

– Portinlo tal ospedâl.

A Tumiec' iù mièdis 'e j la visito da cjâf a pêsc'. 'E j fâsc ce cu ero da fâ. La frututo 'e no à fiôro. Duci contènz 'e j torno a cjâso. Mahl (a no su sa-mearà vior) subit, dopo rivâz, la fiôro e torno 'a cresci, e gjambutos 'e braciuz 'ej son pecioz.

– Madono benedeto, Audinù! e j disc' disperâz.

'A sci raduno la parentât. La bezavavo 'e disc':

– Mah, früz, (cussì j clamìn a lasù iu giòvens) achì 'a je alc di trist: 'a no posc'essi atramenti...!

– Demàn al vèn lu priadi, clamâilu. Uno sô binidizion se noj fâsc' ben, 'e no j fâsc' nencj mâl!

Tâl deman, la mârì de frututo, 'e lu clamo.

– Scior Sântol, 'e j disc', j lu prèi ch'al vîgno 'a binidimi la mè fruto picu-
lo.

'E su dòi pêsc, 'e j conto dut, dal prinzipi e fin. Lu priadi al còr in gliscio. Al tòl ce cui ocòr, 'e al bàilo a là de frututo. la picuulo 'e jè sui genùoi de mârì. Ducj 'e j sci segno, dopo cu lu priadi al' a mitùt la stòlo viòlo. Detos las prejeros e binidido la fruto cu la àgo santo, lu priadi al cjalo lu termo-
metro. La fruto 'e no à fiôro.

– Vediso?- al disc - Se tar ché cjâso ('e al fâsc' lu non de cjâso) 'e j mi ves clamât in timp, vuoio, chel früt 'a nol sarès te cundizion ch'al è!-

Di fôr, intant, ce succedevo? Uno femeno 'e no à ben. 'E va su e ju, ca e là de cjâso. 'E no sci dà pâsc'. 'e jè àn gjavado des grifos. La frututo, infati, 'e jè salvo.

'E achì uno storio che à dal diabòlic, dal infernâl: tâl miec' dal pâisc', tar uno cjâmero, 'a sci ero inclupiât - vio un om un grum malât.

Puoc prin al vevo mandât a pausâ la sô femeno che lu veglavo da qualchi di. 'Al ero lu mèos di avost e, in ché vòlto, a Giviano, in avost, las femenos 'es seâvo iu prâz di mont. 'Es partìvo devant di cu la polento tal gèj e des tornavo di not. 'A no sci cjatavo propi nisciùn ch'al vès dado uno man. Intôr miegionot ché biado 'e sci svêo.

– Johsciu, Santino, cuissà ce tant chi tu âs durmìt? - 'e sci disc', saltant fôr dal iet, 'e, scòlcio, tirànci - su las viestos, 'e fâsc, in quatri e quatri vot, las scjalos. Sbassât lu saltel e vierto la quarto de cjâmero, 'e jôc... tâl jet, lu so om blanc como la cero: strasameât; pì muart cu vif.

– Jesù Toni, ce jè stât? Ce cj è suicidût?

– Santino, no cj vèssio mai mandado a paussâ!

– 'E son scindilados cumò trêi di lüor; trêi ienos; trêi agânos ch'es mi-
'nd'an fatos di ogni sorto e tormentât in dutos las manieras. 'Es balavo atôr atôr dal jet como trei animos disperados, sdarnant las lüor viestatos e vuicant como iu cjans.

Con chi no ai pudût pìn, j ur ài det:

– Làit, mo, làit: cumò j sarìos contentos! I vîos supât lu gno sanc fin te último goto.

– 'E tu, Santino, no stâ credi chi cjavàri. J soi in me. I sai ce chi cj disc'.

Demàn a buinòro vâ a clamâ lu priadi ca mi dêti uno binidizion prin di muri. Jò, deman des de sèros, 30 avost, j môr! Passan deman, 31 avost, j vôi in tiero.

'E cussì a fò, magari cussì no!

Cul còr ch'ai sclopavo, ché biado 'e j damandà:

– Las âtu canuscuidos? Dìmi, cu che sòn.

– No, Santino, j tu starès nomo mâl. 'Al è miei chi no las pandi.

Cumò, quachidun al damandarà:

– Cemùot, vèves fat 'a entrâ? Di ce bândo?

Jò j pènsi cu Santino, lambicado e trapèlado cussì a-da-lunc, è vès dismenteât di sierâ lu porton prin di lâ a tràisci-jù. Cussì, chês trèi, fat lu puarti, 'es plombâr como fiscètos te cjamero dal malât.

In ché vòlto, jò j vevi vòt agn. Cumò j soi sposado. J ài doi frùz. J insègni a Giviano da ôltro quindisc' agn. Uno di, uno femeno, e mi mando 'a clamâ. I vios da savio cu tei paisciuz, iù maèstris, 'e j nò insegnàvo nomo, ma 'e j fascevo da mièdi, da priadi, da cunseir, da gjudic!

– Ce volarè chesto, cumò? - J mi damandâi.

Fâz iu serviscis, j lei da lio.

'E mi fascè sentâ e po' 'e mi disè:

– Sciòro maestro, j ài da dî uno rûbo, simpj se mi promet di no di nujo a dinisciun.

– Sì no sci fidâis di me, noi stâime a dî, jò j discèi. E aloro, 'e comenciâ:

Jò j vignivi da Pedantemos. Faz-su iu scjalins di Vît, j stevi par rivâ de fontanuto di Vigj di Tirol, quant cu dôs femenos 'es mi incròscio. Uno 'e ero rivâdo ca da Sôropariòt, e ché âto 'e vignivo - su de bando di Piari di Grano.

'Es mi discè:

– Votu stâ a fâ part di ce chi c'j discin? ^{Chì}, a'nd'è trei femenos ch'es âlcio masso la crestò. Iu lùor oms 'e j vodagno un grum ben in tadesco. Nùo j volin distrudi las lùor famèos, che son chês di Camilo, di Mario di Naio e di Santino di Pi.

'A sinti chês rubos, 'a mi 'e j mi vignir iu grîsui par duto la vito, 'e dei mi reciâr iù cjàvei.

Jò j vevi sitnût da me mâri la bruto storio des strios; j vèvi devant dei vùoi gno biat pari, cussì gioven (trentesís agn) sul ièt de muàrt; j vèvi sintût cu dal stes mâl 'e j ero muarz (e giovens) Jâcom di Fùtis e Zuan di Mino, ma no vevi mai pensât cu chês muarz es fos stados opero di un complòt, di un disègn diabòlic, inginirît te animo nêro di trèi femenatos invidiosos: treì porcariâtos, treì demonis in tiero. J devèntai duto blan-cjo. Lio 'e sci inguargè, e, cu las mans ingropados, 'e mi discè:

– J no posc' âti, sciòro maestro. Chest pios sul stomi, 'a no mi lascio vîo ben nî di nî not. 'A mi rosèo denti denti. Che mi údi, pal amor di Diu, 'a tolimi di dues chest vèncol: j la prèi! -

– Simpì chi mi dis cu che son chês âtos dôs - jò j rispùndei.

- J no pòsc', sciuro maestro; j no pòsc' par da bon 'Al è un pàt, che mi credo.

J su lâsci immaginâ in ce cundizion chi tornai a cjâso! Devant dei vuoi 'a mi balavo lu triangol cu las trei strios 'es formavo te crosadicio de strado, e, chël - cu vuoio cumi di - tàl miec' di Giviano, 'es formo las trèi cjameros dulà cu chêi trèi disgraciaz, prin di sacombi, 'e j vèvo vivût lu lunc calvari (cinc agn, gno pârî).

GLOSSARIETTO

Bàilo (AL) = vi = si da fretta

Barbeios = agg. m. pl. = scorbutico

Begherli = s. m. s. = grido

Be-mâl = inter. = sfido!

Besavavo = s. f. s. = bisnonna

Borastai = s. m. s. = brage (l'insieme)

Brèdol = s. m. s. = panchetto

Clapadorio = s. m. s. = luogo sassoso, malagevole

Crosadicio = s. m. s. = incrocio di strade

Cuintros = s. f. pf. = medicine, antidoti

Cupic' = s. m. = piccolo recipiente, contenitore con coperchio

Cúzinos = s. f. pl. = coperte

Duperavo = v. = adoperava

Devo las' = locuz. v. = dava corda

Floro = s. f. s. = febbre

Fol = s. m. s. = mantice

Gbeno = s. f. s. = modo di fare

Gjeto = s. f. s. = caldaia di rame

Imbudo = v. = avuto

Inclupidât vio = locuz. v. = in dormiveglia

Inginirât = v. = generato

Miosc' = s. m. pl. = mesi

Mujârs = s. m. pl. = lamponi

Pando = v. = svela

Pegnas = s. f. pl. = zangole

Puemo = s. f. s. = ragazza

Sbravava = v. = scottava

Scantinâlu = v. = urtarlo

Sentimenz = s. m. pl. = sensi

Stocât = s. m. s. = bastonaccio

Tagnevo Mit = locuz. v. = dava corda

Ticis = s. f. pl. = scintille

Trapelado = v. = molto provata

Turtic' = s. m. s. = contorto, difficile

Vincol = s. m. s. = peso sullo stomaco

Zinczinâr = v. = mandarono rumore i vetri vibranti